MAARTEN VAN ROSSEM, *DRIE OORLOGEN, EEN KLEINE GESCHIEDENIS VAN DE 20E EEUW.*
(NIEUW AMSTERDAM; AMSTERDAM 2007) 319 BLZ., PRIJS € 18,95.

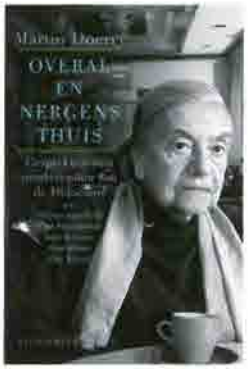
Drie oorlogen sluit prima aan bij de hernieuwde belangstelling voor geschiedenis. Vaderlandse geschiedenis en vooral de geschiedenis van de twintigste eeuw worden voor een algemeen publiek toegankelijk gemaakt. Een goede ontwikkeling, maar historici zien ook gevaren: de weergave van een geromantiseerd verleden doorspekt met valse sentimenten of onvoldoende controle op de juistheid van historische feiten. Tussen de schrijfwijze van populair historische boeken en studies op wetenschappelijk niveau lijkt een onoverbrugbare kloof te gapen. Maarten van Rossem weet deze kloof enigszins te dichten. *Drie oorlogen* lijkt een vereenvoudigd college: feiten worden afgewisseld met anekdotes, een kritische vraag of een verrassend statement. De opzet van het boek is chronologisch en omvat de Eerste en Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog.
In de beschrijving van de Eerste Wereldoorlog wordt een voorspelbaar overzicht gegeven van de aanslag op Franz Ferdinand tot en met de Vrede van Versailles. De Europese staten werden gekenmerkt door 'angst en ambitie', drijfveren die onvermijdelijk tot een oorlog moesten leiden. Een korte beschouwing over Adolf Hitler vormt een logische schakel tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Van Rossem vraagt zich af 'hoe zo'n kneuzig, inhoudsloos omhulsel (als Hitler) de meest fascinerende publieke spreker van het interbellum kon zijn'. Hij beschrijft de verschillende visies op Hitlers 'Führerdiktatur', die uiteenlopen van een planmatige aanpak van het bestuur in het Derde Rijk tot een bestuurlijke chaos, waarbij de omstandigheden Hitlers 'beleid' bepaalden. De Tweede Wereldoorlog wordt door Van Rossem getypeerd als 'het grootste militaire conflict uit de menselijke geschiedenis'. Hij geeft een kort overzicht van de vier deelconflicten die samen de Tweede Wereldoorlog vormen. Volgens Van Rossem was de Koude Oorlog 'het strategische en ideologische conflict tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie'. Hij verwoordt de standpunten van beide wereldmachten, maar weet over de VS meer gedetailleerde informatie te geven. Interessant zijn de beschrijvingen van momenten waarop de Koude Oorlog vroegtijdig beëindigd had kunnen worden, bijvoorbeeld in 1952, waarin Stalin aan de westerse mogendheden voorstelt 'dat Duitsland herenigd, gedemilitariseerd en geneutraliseerd (kan worden)'. Een gemiste kans?
Van Rossem weet de oorlogsgeschiedenis van de vorige eeuw begrijpelijk weer te geven en recht te doen aan de complexiteit van historische processen. Voor historische 'nieuwelingen' biedt het boek veel feiten, maar ook analyses en verklaringen. Voor gevorderden is het niet meer dan een prettig leesbaar overzicht van de twintigsteeeuwse politieke en militaire geschiedenis.

Anny Hartgerink

MARTIN DOERRY, *OVERAL EN NERGENS THUIS. GESPREKKEN MET OVERLEVENDEN VAN DE HOLOCAUST*
(UITGEVERIJ CONTACT, AMSTERDAM 2007), 302 BLZ., PRIJS € 29,90.

'Iedereen die nu een getuige aanhoort, zal zelf getuige worden.' Dit antwoord van Elie Wiesel, winnaar van de Nobelprijs voor de vrede en overlevende van Auschwitz en Buchenwald, is de kern van *Overal en nergens thuis. Gesprekken met overlevenden van de Holocaust.* Martin Doerry is historicus en adjunct-hoofdredacteur van *Der Spiegel.* Hij schreef eerder *Mijn gewonde hart. Het leven van Lilli Jahn (1900-1944)*, over zijn oma die in Auschwitz vermoord werd. Aan het woord komen 24 overlevenden van de Holocaust, bijna allemaal ouder dan tachtig jaar. Met deze verzameling interviews probeert Doerry iets van de talloze dimensies die met de Holocaust samenhangen voor latere generaties voelbaar of inzichtelijk te maken.De hoge leeftijd van de ondervraagden is hierbij een groot voordeel. Het zijn mensen met veel levenswijsheid die in staat zijn om met enige afstand over hun ervaringen te vertellen. Die afstand betekent hier op geen enkele manier bagatellisering van de gruwelijkheden. De meeste ondervraagden hebben eerder al hun levensverhaal of memoires, waarin zij hun verschrikkelijke lot beschrijven, gepubliceerd. Maar het schrijven of spreken over het overleven van de holocaust plaatst de

ondervraagden op de een of andere manier buiten zichzelf. Enkelen van hen ontkennen overlevende van de Holocaust te zijn. Heinz Berggruen, kunsthandelaar en verzamelaar, verliet Duitsland al in 1938, omdat de nazi's hem het schrijven als medewerker van de *Frankfurter Zeitung* verboden. Hij zegt niets met de Holocaust te maken te hebben, maar weet tegelijkertijd heel goed dat hij het heeft overleefd, omdat hij op tijd weg ging. De schrijver Georges-Arthur Goldschmidt werd door zijn ouders in 1938 in Hamburg op de trein gezet en bracht de oorlog door in een Frans kindertehuis. In zijn autobiografie *Über die Flüsse* beschrijft hij hoe hij in 1945 de eerste foto's van de concentratiekampen ziet: 'De ondraaglijke aanblik van die foto's vervulde de beschouwer (met het besef) dat hij nog bestond.' Voor Goldschmidt zijn de overlevenden daarom slechts degenen die het concentratiekamp via de poort hebben kunnen verlaten.
De Hongaarse schrijver Imre Kertész werd naar Auschwitz gedeporteerd en overleefde Buchenwald. Zelfs hij stelt: 'Om te kunnen overleven moet je door de hel – en in de hel wordt je vuil. Onschuldig zijn degenen die zijn gestorven. Maar iemand die het heeft overleefd, kan gewoon niet helemaal onbezoedeld zijn gebleven door dat algemeen menselijk vuil.'
De schuldgevoelens, de onmogelijkheid van slachtofferschap, de schaamte ten opzichte van overleden vrienden en familie of juist de eigen kinderen en kleinkinderen: het zijn immense worstelingen waarover de geïnterviewden in *Overal en nergens thuis* vertellen. Het optekenen van getuigenissen uit de eerste hand is de beste manier om de ervaringen en complexiteit van de holocaust op latere generaties over te brengen.

Daan Schuijt

JÜRGEN TRIMBORN, *LENI RIEFENSTAHL. EEN DUITSE CARRIÈRE. BIOGRAFIE.*
(MEULENHOFF 2007) 428 BLZ., PRIJS € 27,50.

De mythevorming rond de omstreden Leni Riefenstahl, maakt het lastig een academisch verantwoorde biografie over haar te schrijven. In de inleiding schrijft Trimborn dat Riefenstahl zelf als betrouwbare bron al in een vroeg stadium afviel. In zijn contact met haar kwam zij naar voren als een dwingende persoonlijkheid die de waarheid manipuleerde. Trimborn besloot het contact met haar stop te zetten, omdat zij hem zou kunnen weerhouden van een objectieve beschrijving. Maar ook hij ontkomt niet aan conclusies waarin het woord 'waarschijnlijk' centraal staat. Veel mensen hebben Riefenstahl na de oorlog willen beschermen door belastende feiten te verhullen of te verdraaien. Wat wel onomstotelijk vast komt te staan, is dat Riefenstahl niet de volledig apolitieke kunstenares was die zij zelf na de oorlog beweerde te zijn. Ze was weliswaar nooit lid van de NSDAP, maar in persoonlijke brieven aan Hitler gaf zij overduidelijk blijk van haar bewondering voor de politicus en zijn politieke ideeën. Daarnaast las Riefenstahl al in 1932 *Mein Kampf*. Over Hitlers ambities kan zij nooit onwetend zijn geweest. Uit meerdere bronnen blijkt bovendien dat ze een aantal joodse vrienden heeft geholpen. Zij moet wel op de hoogte zijn geweest van het lot dat deze mensen te wachten stond.
Een mooie vergelijking maakt Trimborn tussen Riefenstahl en Albert Speer, de architect die zichzelf in dienst stelde van Hitler. Beide creatievelingen zouden zichzelf uit egocentrisch opportunisme opzettelijk blind hebben gehouden voor de misdadige kanten van het nazisme. Omdat Hitler hun persoonlijke beschermheer werd, waren zij bereid hun ziel aan de duivel te verkopen. De ondertitel van de biografie is een verwijzing naar de doelgerichtheid van Riefenstahl: vóór alles wilde zij carrière maken. Dat zij zo succesvol was, kan volgens Trimborn alleen maar verklaard worden door de bijzondere status die ze van Hitler kreeg. Om dit punt te onderbouwen, bagatelliseert Trimborn een aantal aspecten uit haar leven. Bijvoorbeeld het succes dat zij had als danseres en actrice voordat zij Hitlers protégé werd. Op latere leeftijd oogstte Riefenstahl als fotografe opnieuw veel bewondering. Om over deze mysterieuze vrouw helderheid te verschaffen, was het voor Trimborn misschien noodzakelijk enige nuancering achterwege te laten. Niettemin is dit een zeer interessante studie naar een van de interessantste vrouwen uit de twintigste eeuw.

Marjonne Maan